

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Мельниченко Інни Дмитрівни
за темою: «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному
насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

З початком збройної агресії проти України 24 лютого 2022 р. під глобальною загрозою опинилася світова система безпеки, що спровоковано масштабністю випадків порушення міжнародного, конвенційного, кримінального права та прав окремої людини. Стаття 3 Конституції України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

З одного боку, жертви, переважно, не бажають афішувати громадськості пережиті події, що обумовлює їх латентність, з іншого – оприлюднені факти знаходять найжорсткішу реакцію та контроль з боку суспільства і відповідних державних інституцій. Тому відомості статистичної звітності Офісу Генерального прокурора України можуть не відображувати реальної картини досліджуваних кримінальних правопорушень. Це може підтверджуватись й результатами попередніх досліджень, проведених ООН, згідно з якими понад 20 % жінок з-поміж біженців та внутрішньо переміщених осіб зазнавали сексуального насильства, котрі, на нашу думку, не відображують реальної кількості постраждалих від розглядуваних проявів. Про суттєву невідповідність між кількістю фактів сексуального насильства й готовими до висвітлення їх обставин осіб визначається і в інших джерелах. Так переконливої аргументації набуває приклад результатів діяльності Олександри Квітко, згідно з якими з 94 її пацієнтів лише п'ятеро наважились заявити владі про зґвалтування, яке вчинили російські солдати. Наведені дані демонструють, що масштаби сексуального насильства в Україні є в декілька десятків разів вищими від кількості зареєстрованих фактів.

Аргументами наведеного може слугувати й перелік чинників, обумовлених тим, що жертви, свідки подій:

- не бажають розголосу, осуду з боку близьких, сторонніх осіб;
- залякані та бояться за життя й здоров'я власне чи близьких;
- не в змозі повідомити, оскільки перебувають на окупованій території, примусово вивезені за межі держави, травмовані (психічно, фізично), знищені;
- не вірять у судову перспективу, дієвість правоохоронних органів, особливо в умовах воєнного стану і т. ін. Однак, можливе існування й інших причин, що ускладнюють (унеможлиблюють) виявлення та запобігання уповноваженими особами фактів вчинення сексуального насильства в умовах воєнного стану в нашій державі.

Потребує уваги той факт, що людина зі зброєю має завжди більший вплив на жертву, тому для кваліфікації зґвалтування на війні не обов'язкове безпосереднє застосування фізичної сили. Достатньо створення умов, за яких відмовитися від сексу небезпечно для життя чи здоров'я або це призведе до негативних наслідків для людини чи її близьких.

Відповідно до Римського статуту, на основі якого працює суд, до сексуального насильства під час війни відносять: зґвалтування, сексуальне рабство, примус

займатись проституцією, примусова вагітність, примусова стерилізація; інші форми, такі як: погрози насильством, пошкодження; статевих органів, тортури.

Кожного дня збройної агресії РФ проти України жертвами сексуального насильства стають дедалі більше осіб, у першу чергу ті, які перебувають на окупованих територіях, де не можуть бути гарантовані Конституцією України права людей, з одного боку, та відновлені порушені права постраждалих, з іншого. Зазначене стає значним випробуванням джл держави та її інституцій в реалізації покладених на них функцій, зокрема й протидії розглядуваним протиправним діям.

Варто відзначити, що основною дисертаційного дослідження стали ґрунтовні праці вчених, як: О. М. Бандурка, В. В. Голіна, О. М. Гумін, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. В. Кудрявцев, П. П. Михайленко, Г. М. Мінковський та інших. Вагомого значення в розробку проблеми насильства щодо жінок та його запобіганню здійснили А. Б. Блага, В. О. Брижик, О. Т. Волощук, В. М. Галунько, Б. М. Головкін, Т. В. Журавель, О. О. Кочемировська, К. Б. Левченко, Ю. В. Лисюк, О. А. Мартиненко, Т. М. Мельник, Д. М. Тичина, О. В. Харитонova, Г. О. Христова та ін.

Водночас варто підкреслити відсутність комплексних наукових досліджень, присвячених кримінологічній характеристиці та запобіганню сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні.

Вказане свідчить про **актуальність теми проведенного дослідження** та здобуті у ньому наукові результати, які представлені для обговорення.

Вивчення представлених **Інною МЕЛЬНИЧЕНКО** матеріалів дисертації дають підстави стверджувати, що нею проведено ґрунтовне монографічне дослідження, яке є однаково актуальним як для використання в правотворчій, правозастосовній, освітній, науково-дослідній та інших видах діяльності.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні апробованої системи методів.

Постановка завдань, визначення об'єкту, предмету та мети наукового пошуку цілком відповідає загальним вимогам. Авторкою вміло проведено дослідження, аргументовано наведено результати здійсненого наукового аналізу, на підставі якого отримано ґрунтовні висновки.

Теоретичну основу дисертації становлять праці вчених у галузі загальної теорії держави та права, кримінального та міжнародного права, кримінології, а зроблені висновки ґрунтуються на основі результатів ряду галузей знань.

Емпіричну та інформаційну основу дослідження становлять узагальнені відомості державної та відомчої статистичної звітності за 2022-2024 рр., а також узагальнені матеріали вивчення 39 повідомлень про підозру у вчиненні сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні; матеріали практики Європейського суду з прав людини; аналітичні звіти Офісу Генерального прокурора України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації, міжнародних інституцій – Європейського Суду з прав людини, Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, Фонду доктора Деніса Муквеге, Європейського центру захисту прав людини та ін.

До вагомих здобутків, насамперед, слід віднести те, що дисертанткою:

- висвітлено стан наукової розвідки сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;

- визначено поняття, ознаки та форми сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;
- розглянуто фактори, які детермінують вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні;
- охарактеризовано осіб, які вчиняють сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні;
- проаналізовано міжнародне та національне законодавство, яке регламентує запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;
- з'ясовано загальносоціальні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;
- опрацьовано спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні;
- проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження Мельниченко Інни Дмитрівни «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні» включає результати власних досліджень здобувачки. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності.

Основні положення, висновки, рекомендації в опублікованих наукових працях, в повній мірі доведено дисертанткою до широкої громадськості. Результати проведеного дослідження вже частково знайшли своє втілення в практичній діяльності правоохоронних, що засвідчується відповідним актом про їх впровадження, а також можуть бути використані в науковій роботі, в освітньому процесі, а також в подальших наукових дослідженнях.

Зроблені авторкою наукові висновки є достовірними, аргументованими та належним чином обґрунтованими. Крім наведених вище, в роботі містяться й інші положення, висновки, рекомендації, які в сукупності і забезпечують цілісність проведеного дослідження, результати якого апробовано на науково-практичних конференціях та в повній мірі відображено в авторських публікаціях.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображено у шістнадцяти наукових працях, зокрема, у чотирьох статтях у наукових фахових журналах України, одній – у журналі, що індексується в базі Web of Science, одинадцяти тезах доповідей за результатами виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Разом із тим, констатуючи наявність усіх необхідних для такого рівня наукової роботи моментів, слід відзначити, що вона містить деякі дискусійні, спірні або ж такі, що потребують додаткових уточнень положення.

1. Так, дисертаційне дослідження містить посилання на дані статистичної звітності де вказується, що «З початку повномасштабного вторгнення, прокурорами зафіксовано 381 факт сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом. Встановлено, що відносно 23 неповнолітні особи (22 дівчинки та 1 хлопець) військовими РФ було вчинено сексуальне насильство» (стор. 19), а також

«Емпіричну та інформаційну основу дослідження становлять систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2022-2024 рр.» (стор. 24).

Водночас вважаємо що було б доцільним спробувати проаналізувати відомості статистичної звітності крізь призму державної політики, що знайшла своє відображення у застосовуваному комплексі заходів, законодавчих ініціативах, програмах, планах, запозиченням закордонного досвіду, зокрема й тих країн, що стикались з подібними викликами, спрямованих на подолання та профілактику досліджуваних фактів. Наведене стало б підґрунтям для розробки механізму як запобігання, так і протидії розглядуваним проявам.

2. У підрозділі 1.3. Фактори, що детермінують вчинення сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом в Україні дисертанткою аналізуються з розмежуванням по групах морально-психологічні, адміністративно-організаційні та соціально-правові чинники феномену СНПК (стор. 82- 89)

Водночас по тексту ці чинники набувають назв: *морально-психологічні особливості військових рф.* (стор.82); *адміністративно-організаційного* (стор.86); *соціально-культурного* (стор. 87) й *правового* (стор. 89) характеру, що на думку рецензента, потребує їх термінологічного узгодження.

3. У підрозділі 1.4. Характеристика осіб, які вчиняють сексуальне насильство, пов'язане зі збройним конфліктом в Україні по тексту використано рисунки із посиланням на відповідні додатки (стор. 95-97, 99-102).

Проте частина 9 Вимог до оформлення дисертації Наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 визначає, що при нумерації формул і рисунків за наявності посилань на них у тексті дисертації визначається лише спосіб їх оформлення в тексті за наявності посилань на них. У свою чергу частина 12. Цього ж Наказу визначає, що до додатків може включатися допоміжний матеріал, необхідний для повноти сприйняття дисертації: проміжні формули і розрахунки; таблиці допоміжних цифрових даних. Тому вважаємо, що графічну демонстрацію результатів проведеного дослідження доцільно було б презентувати в рамках додатків із відповідним посиланням по тексту на них.

4. У підрозділі 2.3. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні, в рамках частини тесту з підзаголовком «Протидія у формі розслідування сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом», авторкою виділяються такі етапи, як: «3. Допит (процесуальне інтерв'ю) потерпілих та свідків» та «4. Збір доказів» (стор.151).

Водночас стаття 93 КПК України визначає, що збирання доказів відбувається шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, до складу яких входить зокрема й допит.. Тому вважаємо, що зазначені компоненти не є рівнозначними в побудованій структурі, в якій основним виступає «Збір доказів», а «Допит (процесуальне інтерв'ю) потерпілих та свідків» є підпорядкованим й має входити до складу основного.

Водночас, зазначені зауваження мають дискусійний, рекомендаційний характер й складають підґрунтя до подальшої наукової дискусії під час захисту дисертанткою свого дослідження і дадуть можливість проявити її свій науковий потенціал та уміння вести наукову дискусію.

Таким чином, незважаючи на висловлені вище зауваження і рекомендації та враховуючи викладені вище позитивні характеристики дисертації є підстави зробити

висновок, що дисертація Мельниченко Інни Дмитрівни «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні», виконана на достатньому науковому і методологічному рівнях, з широким використанням загальної й спеціальної літератури та має наукову цінність й практичну значимість.

Загальний висновок: дисертація Мельниченко Інни Дмитрівни «Кримінологічна характеристика та запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в Україні», є самостійно підготовленою, завершеною кваліфікованою науковою працею, в якій отримано ряд нових науково-теоретичних результатів, що в своїй сукупності дозволяють вирішувати конкретну наукову задачу щодо удосконалення положень запобігання сексуальному насильству, пов'язаному зі збройним конфліктом в нашій державі. Дана робота відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 12.01.2022 року № 44, а її авторка Мельниченко Інна Дмитрівна, за результатами позитивного захисту у спеціалізованій вченій раді заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальність 081 «Право».

Рецензію підготував:

**Професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

Підпис Плетенця В.М засвідчую:

**Проректор
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України**

Олександр ЮНІН